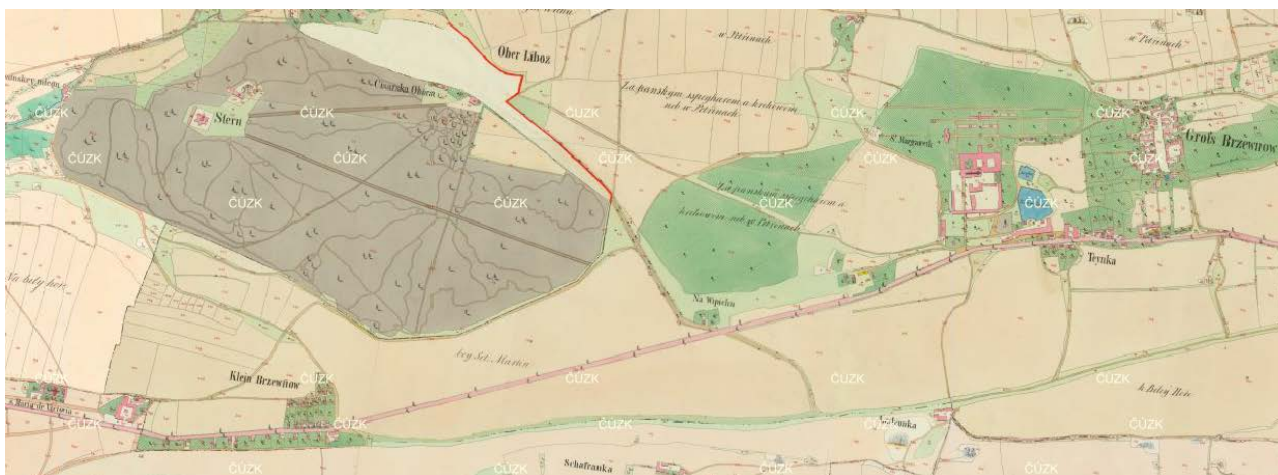

9 | BŘEVNOV – PŘEROD ZEMĚDĚLSKÉ PERIFERIE NA MĚSTO

Zuzana Kopecká

Současné území Břevnova prošlo vývojem od sídla venkovského charakteru přes příměstskou obec, v roce 1907 povýšenou na město, až po součást hlavního města Prahy (od roku 1922). Jedná se o jednu z nejstarších pražských čtvrtí, první zmínka pochází z roku 933 v souvislosti se založením benediktinského kláštera. Na území současného Břevnova se původně nacházely tři venkovské obce: Velký Břevnov (s břevnovským klášterem), Malý Břevnov a Tejnka, a řada viničních usedlostí (Ryska, 2014a; Bělová, Kalašová, 2016). V severní části Břevnov sousedí s oborou Hvězda (původní les) ležící v Liboci. Ve východní části se nachází území Strahova, historické území „Na Skalách“ (viz obrázek 9.1 a 9.2), severní hranice je lemována územím Petřín (Bělová, Kalašová, 2016).

Obrázek 9.1: Mapa stabilního katastru z roku 1843 s výřezem zobrazujícím území Malého a Velkého Břevnova.

Zdroj: ČÚZK (2020).

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejich předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Obrázek 9.2: Mapa stabilního katastru z roku 1843 s výřezem zobrazujícím území Velkého Břevnova, Tejnky a historického území „Na skalách“ (nyní Strahov).

Zdroj: ČÚZK (2020).

Břevnov si po dlouhou dobu uchovával svůj venkovský ráz s řadou drobnějších zemědělských usedlostí a zemědělskou krajinou, doplněnou opukovými či pískovcovými lomy a cihelnami (Bělová, Kalašová, 2016). Ještě dnes se na Praze 6 (společně s Prahou 5) nachází nejvyšší počet zachovalých zemědělských usedlostí v rámci Prahy (Ryska, 2014e). Na přelomu 19. a 20. století se však začal charakter Břevnova postupně proměňovat, začaly přibývat domy maloměstského a městského charakteru. V roce 1907 byl tento vývoj završen také oficiálně – povýšením Břevnova na město. V roce 1910 byla otevřena první obecná a měšťanská škola s odpovídající kapacitou. V roce 1912 Břevnov dokonce získal svůj vlastní „mrakodrap“. Tzv. „břevnovský mrakodrap“ byl postaven v secesním stylu. Jednalo se o vysoký činžovní dům, který se měl stát jádrem okolní činžovní výstavby, která však nebyla realizována. V roce 1923 byla na území Břevnova zavedena tramvajová trať (Ryska, 2014d; Bělová, Kalašová, 2016). V roce 1926 začala výstavba pravděpodobně nejvýznamnější novodobé samostatné stavby Břevnova – Strahovského stadionu. Důvodem bylo konání VIII. všesokolského sletu. Podle některých pramenů se jedná o stadion s největší rozlohou na světě (Ryska, 2015).

V meziválečném období se rozvíjela především výstavba vilových čtvrtí, bylo však také postaveno první sídliště (tzv. proto-sídliště). Toto sídliště bylo v polovině 30. let vystavěno na zelené louce mezi ulicemi Bělohorskou a dnešní Radimovou. Rozsáhlejší sídlištní výstavba pak pokračovala mezi lety 1959 a 1965 v severozápadní části území Břevnova. Dalším zásahem do urbanistické struktury Břevnova byla v 70. letech 20. století výstavba ulice Pionýrů (dnešní Patočkova) a s ní spojené zničení původní návsi Velkého Břevnova, do té doby hlavní

dominanty připomínající vesnický charakter původního osídlení. Téměř veškerá zástavba Velkého Břevnova, jednoho z původních jader osídlení, byla zbořena. Na místě původní břevnovské návsi bylo vybudováno panelové sídliště pro zaměstnance ministerstva vnitra (zvané „Na Obušku“), na jehož stavbě se podíleli političtí vězni. Výstavbou rušné ulice Pionýrů došlo také k rozdělení do té doby dobře prostupného Břevnova na dvě oddělené části (Ryska, 2014c; Bělová, Kalašová, 2016). Od té doby se již urbanistická struktura Břevnova příliš neproměňovala.

Vývoj počtu obyvatel, domů a bytů

První výraznější nárůst počtu domů, potažmo obyvatel, lze pozorovat na konci 19. století. Podle Bělové a Kalašové (2016) lze nárůst počtu obyvatel v tomto období připisovat oblíbenosti Břevnova jako místa příznivého pro život, jehož obyvatelé se díky dobrým zdravotním podmínkám těšili nízké nemocnosti. V roce 1890 žilo nejvíce obyvatel v tehdejší obci Tejnka (2800 z celkových 5215) a sídlily zde klíčové instituce jako pošta, živnostenská záložna apod. V roce 1907, tedy v roce povýšení Břevnova na město, zde žilo již 9000 obyvatel (Ryska, 2014a; Bělová, Kalašová, 2016).

Důležitým momentem pro možnost výraznějšího stavebního rozvoje na území Břevnova byla pozemková reforma probíhající v období první republiky. V rámci této reformy došlo k uvolnění zemědělské půdy, která byla do té doby vlastněna převážně řádem benediktinů sídlícím v břevnovském klášteře, ke stavebním účelům (Bělová, Kalašová, 2016). Následující 20. i 30. léta se tak již nesla v duchu čilého stavebního rozvoje. V období mezi lety 1921 a 1950 vzrostla populace oblasti dnešního Břevnova více než dvojnásobně, a to konkrétně z 12 tisíc na 26 tisíc obyvatel. Počet domů se v tomto období zvýšil ze 725 na 1611.

Na uvolněné půdě, na které stavěla převážně místní bytová a stavební družstva (např. „Náš Domov“, „Nový Domov“ a „Bílá Hora“), začala vznikat vilová zástavba ve stylu zahradních měst (Bělová, Kalašová, 2016). V meziválečném období vznikala také největší břevnovská vilová čtvrť, nynější Velký Břevnov. Výstavba této čtvrti musela respektovat tehdejší regulační opatření a podléhala tak jednotným zásadám stanoveným urbanistickým plánem, většina domů byla typizovaných (převážně řadové domy či dvoj- a trojdomky), často ve stylu rondokubismu (viz Ryska, 2014b). Ve 20. – 30. letech byla na severovýchodním okraji Břevnova vystavěna také vilová čtvrť „Baterie“, jejíž název je upomínkou na přítomnost pruské dělostřelecké baterie v letech 1744 a 1757. Díky dobrému výhledu, který se zachoval dodnes, se jednalo o strategicky položené místo (Karlíková, 2016).

Vedle vilových čtvrtí probíhala také výstavba činžovních domů maloměstského charakteru, převážně ve stylu geometrické secese. V Břevnově však v souvislosti s krizí ve 30. letech

20. století vznikala také nouzová obydlí v místech opuštěných lomů, ve kterých žili ti nejchudší obyvatelé. Nejednalo se však o typické nouzové kolonie, jakými byly např. Slatiny či Kotlaska (Ryska, 2014a, Bělová, Kalašová, 2016). Tabulka 9.1 zobrazuje strukturu osídlení zachycenou při sčítání lidu z roku 1930, kde je patrné zastoupení domů a obyvatel v jednotlivých částech Břevnova.

Název sídla	Charakter sídla	Počet domů	Počet obyvatel
Břevnov	část města	776	16 009
Malý Břevnov	skupina domů	76	1199
Petřiny	skupina domů	57	765
U Hvězdy	roztroušené domy	97	241
U Bývalé radnice	kolonie, skupina nouzových obydlí	20	73
Vypich	skupina domů	3	63
Na Bateriích	kolonie, skupina nouzových obydlí	7	30
Větrník	jednotlivý dům	1	13
jednotlivý dům	jednotlivý dům	1	24
nouzová roztroušená obydlí	nouzová roztroušená obydlí	25	95
Břevnov – celkem	část města	1063	18 512

Tabulka 9.1: Sídla tvořící katastrální území Břevnova ve sčítání 1930.

Zdroj: Statistický lexikon (1934).

V dalších desetiletích byl územní rozvoj Břevnova stanoven regulačním plánem Prahy XVIII z roku 1936. Na jeho základě bylo ve druhé polovině 30. let v západní části Břevnova, nad ulicí Bělohorská, postaveno první pražské proto-sídlíště¹. Jednalo se o komplex malometrážních obytných domů moderního sociálního bydlení (tzv. obecnáků) určených pro chudší městské obyvatelstvo (Doudová, 2013; Bělová, Kalašová, 2016).

Zajímavý pohled na členění území Břevnova nabízejí data o průměrné ceně stavebních pozemků z roku 1939². Nejvyšší ceny pozemků byly stanoveny pro oblast dnešního urbanistického obvodu Nový Břevnov, tedy pro území zastavěného bloky činžovních domů. V rámci vilových čtvrtí byly nejvyšší ceny pozemků na území Baterií a ve východní části čtvrti

¹ Při stavbě sídlíště byly již využity principy prefabrikace a typizace, domy však byly postaveny z cihel, s využitím tradičních řemeslných metod.

² IPR (2020).

Tejnka (urbanistický obvod Velký Břevnov). Pozemky s nejnižšími cenami se naopak nacházely zejména na území budoucího sídliště Petřiny a na Strahově.

Posledním výrazným urbanistickým zásahem na břevnovském území byla výstavba sídliště Petřiny v roce 1965, v rámci které vzniklo celkem 4313 bytů pro 13 200 obyvatel (Kovaříková, 2015). V 70. letech bylo ještě vystavěno svým rozsahem výrazně menší sídliště v místech původní návsi obce Velký Břevnov. V dalších desetiletích byla až na výjimky výstavba realizována pouze formou jednotlivých bytových či rodinných domů. Jedinou rozsáhlejší nově zastavěnou oblastí je západní část urbanistického obvodu Velký Břevnov, kde bylo v 90. letech vystavěno několik desítek rodinných domů, a dále východní část obvodu Strahov, kde byl v roce 2018 zrealizován developerský projekt s celkem jedenácti tří- až čtyřpodlažních domů.

V 70. letech 20. století se na obyvatelstvu Břevnova začal projevovat proces demografického stárnutí: v populaci začal narůstat podíl starších věkových skupin a počet zemřelých převyšoval počet narozených. Zároveň v souvislosti s útlumem stavebního rozvoje již nedocházelo ani k výraznějším migračním přírůstkům a počet obyvatel čtvrti klesal až do roku 2001. Mezi lety 1970 a 2001 se počet obyvatel čtvrti snížil z 33 tisíc na 24 tisíc obyvatel. Zejména v posledních deseti letech se populace Břevnova opět zvyšuje, což lze připisovat především kladným hodnotám migračního salda, na kterém se výraznou měrou podílejí také cizinci (viz níže).

Vývoj sociálního prostředí a věkové struktury

Již v době, kdy dnešní území Břevnova sestávalo ze tří obcí venkovského charakteru, bylo na tomto území poměrně významně zastoupeno dělnické obyvatelstvo. Oproti centrálním částem tehdejší Prahy bylo zastoupeno v menším počtu (většina obyvatelstva v povolání činných dělníků žila ve vnitřním městě), relativní zastoupení však bylo poměrně vysoké (obdobně jako v ostatních příměstských obcích v tehdeším zázemí Prahy). Podíl dělnického obyvatelstva zde v roce 1869 tvořil 78 % (z činného obyvatelstva), podíl dělníků zaměstnaných v průmyslu, obchodu a dopravě na dělnickém obyvatelstvu tvořil téměř 70 %, a to i přes výrazně zemědělský charakter tehdejšího Břevnova (viz Moravcová, 1978). Podle Moravcové (1978, s. 80) byl Břevnov v roce 1869 lokalitou, ve které „dožívala tradiční řemeslná výroba a obyvatelstvo se zaměstnávalo některými obory průmyslu stavebního“. Místní cihelny, pískovny a lomy na opuku poskytovaly zaměstnání řadě obyvatel. Na území Břevnova bylo původně zastoupeno mnoho živností a řemesel, přičemž tím nejznámějším bylo nabíjení pecí. Významné bylo dále např. hrnčířství či nábytkářství (viz Bělová, Kalašová, 2016).

Tehdejší obce nynějšího Břevnova sloužily do jisté míry jako obytné zázemí pro obyvatelstvo pracující v přilehlém obvodu Strahovském, který nabízel pracovní příležitosti ve stavebnictví,

v cihelnách a v tradiční řemeslné kovovýrobě (Moravcová, 1978). Poměrně vysoký podíl dělnického obyvatelstva činného v průmyslu, obchodu a dopravě tak lze vnímat jako signál začínající proměny původně venkovského charakteru tohoto bývalého předměstí. Ke konci 19. století se začaly tyto sociální proměny projevovat také ve fyzickém prostředí břevnovského území, postupně začaly přibývat domy městského charakteru. Bělová a Kalašová (2016) uvádějí, že pro „staré Břevnováky“ byly typické sousedské vztahy vesnického charakteru, včetně samozřejmé sousedské výpomoci. Tito starousedlíci pak přijímali nově příchozí obyvatele, kteří se usazovali v nově vznikajících činžovních domech, s nedůvěrou. Nicméně svůj zemědělský ráz Břevnov zcela neztratil ani v následujících desetiletích. Jiří Král (1947) zařadil Břevnov mezi území typu „obytná a zemědělská periferie v přerodu, místy s průmyslem“.

Obrázek 9.3: Pohled na řadu činžovních domů v ulici 8. listopadu.

Zdroj: Bělová, Kalašová (2016).

Z hlediska struktury zaměstnanosti se relativní postavení čtvrti v rámci celého města příliš nezměnilo ani ve 20. a 30. letech 20. století. Také v tomto období patřil Břevnov mezi území se spíše vyšším relativním zastoupením dělnického obyvatelstva, a to zejména v porovnání se čtvrtěmi vnitřního města, nepatřil však ani mezi čtvrtě v okrajových částech Prahy s vysoce nadprůměrným zastoupením dělnictva (např. Prosek, Jinonice, Hloubětín, Motol) (viz Moravcová, 1978, Špačková, Nemeškal, 2015). Taktéž Moschelesová (1937) řadí Břevnov mezi území se „slabým“ sociálním statusem (tedy nikoliv „silným“, jako čtvrti vnitřního města, ani „velmi slabým“, jako čtvrti periferní).

Podle Moravcové (1978) byl nárůst zastoupení dělnického obyvatelstva v okrajových oblastech města způsoben zejména přistěhováním původně mimopražského obyvatelstva. Obdobný obraz poskytuje hodnocení bytových podmínek na základě sčítání bytů v Praze v roce 1930, kdy je zalidněnost břevnovských bytů vyšší než zalidněnost bytů vnitřního města, avšak nižší než ve čtvrtích lemujících vnitřní okraj Prahy (viz Kopecká, Nemeškal, 2015). Postupně se začal také zvyšovat počet obyvatel v jiných než dělnických povoláních (Moravcová, 1978). V 70. letech 20. století již Břevnov patřil mezi čtvrtě s nejnižším podílem dělnického obyvatelstva (Špačková, Nemeškal, 2015).

Břevnov nebyl domovem pouze pro dělnické obyvatelstvo, již na přelomu 19. a 20. století si zde své vily budovaly „zámožné“ vrstvy obyvatel (viz Boháč, 1976.). Tehdejší pestrá urbanistická struktura zahrnující zemědělské usedlosti, vily, činžovní domy i nouzová obydlí tak poukazuje na různorodou strukturu břevnovské populace. Současný prostorový vzorec vzdělanostní struktury do velké míry odráží typ zástavby. Mezi území s nižším či průměrným zastoupením středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva patří sídliště, ale také například urbanistický obvod Strahovské koleje. Naopak mezi území s vysokým zastoupením středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva patří obvod Strahov (vysoký podíl nové výstavby) a některé vilové čtvrti (Malý Břevnov, Velký Břevnov, Na Větrníku a Kajetánka).

Současná skladba břevnovské populace je ovlivněna také zvyšujícím se podílem cizinců³, kteří se do této čtvrti stěhují. V roce 2018 činil podle dat ŘSP (2020) podíl cizinců na celkovém obyvatelstvu Břevnova 16 % (celopražský podíl činil 15 %). Nejvíce zastoupenou skupinou jsou Rusové tvořící 17 % (převyšující celopražské hodnoty o 5 procentních bodů), následováni Slováci (15 %) a Ukrajinci (14 %; což je o 11 procentních bodů méně než v celopražské populaci cizinců). V rámci území Břevnova lze nejvyšší koncentraci cizinců (zejména Rusů a Vietnamců) nalézt v lokalitách s vysokoškolskými kolejemi, tedy na Strahově a na Kajetánce (viz Přidalová, Klsák, 2017).

S rozvojem území Břevnova se proměňovala také věková struktura jeho populace. V roce 1930⁴ převažovaly mladší věkové skupiny, postupně se začalo zvyšovat zastoupení jak skupiny obyvatel ve věku 45 až 64 let, tak ve věku 65 a více. Naopak se výrazně snížil počet obyvatel ve věku 15 až 44 let, dětské obyvatelstvo zůstávalo poměrně stabilní. Měnila se také pozice této čtvrti v rámci města. Zatímco v roce 1930 patřilo toto území spíše mezi „mladší“, s vyšším průměrem dětí ve věku 0 až 14 oproti ostatním částem Prahy (všechny ostatní skupiny byly zastoupeny podprůměrně), v roce 1991 již byla dětská populace zastoupena podprůměrně a všechny ostatní věkové skupiny nadprůměrně. V roce 2001 již byla

³ Více k vývoji počtu cizinců v Praze a v jejích čtvrtích viz Přidalová, Klsák (2017).

⁴ Rok 1930 je prvním rokem, za který jsou data o věkové struktuře k dispozici.

nadprůměrně zastoupena pouze věková skupina 65 a více let. V roce 2011 lze sledovat mírné omlazení, které však může být způsobeno tím, že byli zahrnuti také studenti bydlící na kolejích (Strahov, Na Větrníku, Kajetánka). Jednotlivé lokality v rámci Břevnova se svojí věkovou strukturou liší. Mezi území s mladším obyvatelstvem patří ta, kde bylo v posledních dvaceti letech realizováno nejvíce nové výstavby (urbanistické obvody Velký Břevnov a Strahov) a také obvod Strahovské koleje (kde žijí převážně vysokoškolští studenti). Mezi území, kde žije vyšší podíl staršího obyvatelstva, patří například lokality se sídlištní zástavbou (Petřiny a Nový Břevnov).

Literatura:

BĚLOVÁ, J., KALAŠOVÁ, R. (2016): *Břevnov: ve stínu kláštera, Hradčanům na dohled*. Muzeum hlavního města Prahy. Praha.

BOHÁČ, Z. (1976): Tisíciletý vývoj Prahy, in: Příspěvky k dějinám pražské aglomerace. *Historická geografie*, 14–15: 19–54.

DOUDOVÁ, L. (2013): Pražská panelová sídliště v čase. *Beton*, 3: 7–11.

KARLÍKOVÁ, A. (2016): Ve zlých časech drželi lidé na Bateriích při sobě. *Pražský deník*. Dostupné z: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/ve-zlych-casech-drzeli-lide-na-bateriich-pri-sobe-20160624.html

KOPECKÁ, Z., NEMEŠKAL, J. (2015): *Kvalita bytového fondu v Praze*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

KOVAŘÍKOVÁ, T. (2015): *Sídliště Petřiny*. Bakalářská práce. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy.

KRÁL, J. (1947): *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí*. Melantrich. Praha.

MORAVCOVÁ, M. (1978): Poznámky k rozsídlení dělnictva v Praze, na předměstích a v příměstských obcích v letech 1869, 1900 a 1930. *Český lid*, 65 (2): 78–91.

MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography. *Geographical Review*, 27 (3): 414–429.

PŘIDALOVÁ, I., KLSÁK, A. (2017): *Rozmístění cizinců v Praze: vývoj a současnost*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

RYSKA, P. (2015): *Strahovský stadion – světové NEJ chtěné či nechtěné?* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/prazska-nej/strahovsky-stadion-svetove-nej-chtene-ci-nechtene/>

RYSKA, P. (2014a): *Jak se stal Břevnov omylem městem.* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/praha-6/brevnov/jak-se-stal-brevnov-omylem-mestem/>

RYSKA, P. (2014b): *Vilový Břevnov.* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/praha-6/brevnov/vilovy-brevnov/>

RYSKA, P. (2014c): *Velký Břevnov.* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/praha-6/brevnov/velky-brevnov/>

RYSKA, P. (2014d): *Pás břevnovských usedlostí u potoka Brusnice.* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/praha-6/brevnov/pas-brevnovskych-usedlosti-u-potoka-brusnice/>

RYSKA, P. (2014e): *Ladronka.* Praha Neznámá. Dostupné z: <https://www.prahaneznamazna.cz/praha-6/brevnov/ladronka/>

ŠPAČKOVÁ, P., NEMEŠKAL, J. (2015): *Postavení v zaměstnání v Praze.* Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

Zdroje dat:

ČÚZK (2020): Mapa stabilního katastru z roku 1843. Český úřad zeměměřický a katastrální. Dostupné z: na <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html?#>

IPR (2020): Stop ceny stavebních pozemků 1939. Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, Praha. Dostupné z: <http://app.iprpraha.cz/apl/app/srk/>

ŘSCP (2020): Cizinci v Česku. Interní anonymizovaná databáze. Ředitelství služby cizinecké policie ČR, Praha.

SLDB (1970): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

SLDB (1991): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

SLDB (2011): Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Statistický lexikon (1934): *Statistický lexikon obcí v Republice československé*. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha, Orbis. Díl I. Čechy.